

Anna Naplocha

Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego

ORCID 0000-0003-1324-6125

BIBLIOTEKI NAUKOWE I INSTYTUCJE KULTURY JAKO MIEJSCA KWEREND GENEALOGICZNYCH. PORADNIK W ŚWIADCZENIU USŁUG INFORMACYJNYCH NA TEMAT MATERIAŁÓW DO BADAŃ NAD GENEALOGIĄ

Genealogia jako dziedziną nauki, dzięki której pierwotnie badano więzi rodzinne na podstawie zachodzącego między ludźmi pokrewieństwa i powinowactwa, a obecnie – dzięki tej dziedzinie nauk pomocniczych historii – badacze mogą studiować historię danej rodziny czy nawet poszczególnych jej członków¹. W Europie współczesna genealogia narodziła się wraz ze społeczeństwem stanowym, którego początek datuje się na czasy wczesnego średniowiecza. „W czasach, gdy nobilitacja stawała się dziedziczna, ludzie zaczęli interesować się swoją historią. Tylko dzięki znajomości pochodzenia i struktury własnej rodziny mogli bowiem dowieść swoich praw do tytułów, ziem, czy nawet korony”². Francuski historyk Pierre Nora zauważył, że współczesna moda na genealogię związana była z „falą zainteresowania przeszłością w kulturze Zachodu oraz wskutek »przyspieszenia historii« w drugiej połowie XX wieku”³. Rodzącą się tendencję do poszukiwań swoich przodków wśród klasy robotniczej zauważył Jacques Le Goff, który stwierdził, że „masy w narodach przemysłowych zaczęły nostalgicznie poszukiwać własnych korzeni; stąd moda retro, upodobanie do historii i archeologii, roszczenia do folkloru, popularność etnologii, szaleństwo na punkcie fotografii stwarzającej pamięć i wspomnienia, prestiż pojęcia »dziedzictwa«”⁴. Jak zauważa Marta Raczyńska-Kruk,

W Polsce amatorskie zainteresowanie genealogią rozwijało się stopniowo; w 1987 roku w Poznaniu powstało Towarzystwo Genealogiczno-Heraldyczne, a w 1992 roku opublikowany

¹ M. Majewski, *Genealogia – krótki poradnik dla niewtajemniczonych*, Nieskończenie Niepodległa Polska 1926 – Ludzie. Portret zbiorowy II RP, <http://nieskonczenieniepodlegla-ludzie.pl/blog/27> (23.05.2021).

² *Ibidem*.

³ M. Raczyńska-Kruk, *Prywatne geografie. Fenomen poszukiwań genealogicznych we współczesnej Polsce jako przyczynek do studiów nad oddolnymi strategiami percepcji przestrzeni*, „Konteksty Społeczne” 2019, t. 7, nr 2 (14), s. 19. Por. P. Nora, *Między pamięcią a historią: Les Lieux de Mémoire*, (tłum. P. Mościcki), „Archiwum” 2009, nr 2, s. 4-12. Por. P. Nora, *Między pamięcią a historią: Les lieux de memoire* (tłum. M. Borowski, M. Sugiera), „Didaskalia: Gazeta Teatralna” 2011, 18 (105), s. 20-27.

⁴ J. Le Goff, *Historia i pamięć* (tłum. A. Gronowska, J. Stryczyk), Warszawa 2007, s. 59.

został podręcznik pt. *Poradnik genealoga amatora* autorstwa Rafała T. Prinke⁵. O ile lata 90. wiązać można z okresem rozwoju historii regionalnej, to zasoby internetowe dostarczające źródeł genealogicznych pojawiły się dopiero na początku pierwszej dekady XXI wieku. [...] W drugiej dekadzie pojawiły się jednak zarówno projekty digitalizacji realizowane przez wolontariuszy i członków towarzystw genealogicznych (np. baza „Geneteka” Polskiego Towarzystwa Genealogicznego) czy duże inicjatywy obywatelskie (projekt KARTA), ale także liczne oddolne działania o charakterze regionalnym i lokalnym (gminnym), w tym indywidualne projekty genealogów-amatorów. Niemal w tym samym czasie zainicjowane zostały projekty digitalizacji zasobów publicznych instytucji archiwalnych [...]⁶.

Wraz z postępem technologicznym liczne metryki i allegaty zaczęły być digitalizowane na szeroką skalę, a zawarte w nich informacje przestały być dostępne dla wąskiego grona osób. Informacje o przodkach mieszkających w innym rejonie kraju czy nawet poza jego obecnymi granicami, stały się dostępne bez odbywania dalekich podróży w konkretne miejsce i bez wielodniowych indywidualnych kwerend w archiwach oraz ponoszenia związanych z tym kosztów. Proporcjonalnie do rozwijającej się kolekcji udostępnianych metryk rozwijała się także liczba genealogów-amatorów. „O ile jeszcze w roku 2007 tylko 27% ankietowanych oświadczyło, że członek ich rodziny odtwarza drzewo genealogiczne, już w roku 2018 odpowiedzi takiej udzieliła niemal połowa (44%)” – jak donosi komunikat CBOS⁷. W związku z rosnącym amatorskim zainteresowaniem historią swojej rodziny i wynikającą z tego, często pobieżną, wiedzą na temat dróg szukania informacji o swoich przodkach, coraz więcej osób – szczególnie wśród pokolenia niepotrafiącego wykorzystywać w pełni zasobów internetowych – zwraca się do wielu instytucji państwowych o pomoc w znalezieniu interesujących informacji. Oprócz Archiwów Państwowych i Urzędów Stanu Cywilnego, biblioteki naukowe ze względu na swój pokaźny księgozbiór stanowią kolejny obiekt zainteresowania genealoga-amatora. Warto jednak podkreślić, że z usług świadczonych przez biblioteki naukowe korzystają nie tylko debiutujący genealodzy zainteresowani wiedzą o wywodzie genealogicznym czy opisie miejsca pochodzenia swojej rodziny, ale przede wszystkim naukowcy interesujący się biografią czy rodowodem danej osoby. Jak bowiem zawarto w tzw. Ustawie o Bibliotekach – w artykule 21 rozdziału 6, Dz.U. 1997 Nr 85, poz. 539 w Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 roku:

1. biblioteki naukowe służą potrzebom nauki i kształcenia, zapewniając dostęp do materiałów bibliotecznych i zasobów informacyjnych niezbędnych do prowadzenia prac naukowo-badawczych oraz zawierających wyniki badań naukowych, 2. prowadzą działalność naukowo-badawczą

⁵ R.T. Prinke, *Poradnik genealoga amatora*, Poznań 1992.

⁶ M. Raczyńska-Kruk, *op. cit.*, s.19.

⁷ Komunikat CBOS, 2018, s. 8, ryc. 6: Komunikat z badań „Historie rodzinne”, którym 7-14 czerwca 2018 r. poddana została licząca 989 osób reprezentatywna próba losowa dorosłych mieszkańców Polski, za: *ibidem*.

w zakresie bibliotekoznawstwa i dziedzin pokrewnych, a także w zakresie obsługiwanych przez nie dziedzin nauki⁸.

Aby w pełni wspomóc interesanta podczas jego naukowych kwerend, bibliotekarz musi często łączyć wiedzę z wielu dyscyplin naukowych, a także nieraz wykazać się wiedzą z zakresu działalności innych instytucji naukowych, takich jak archiwa, muzea. Motywacje osób zainteresowanych przeszłością swojej rodziny i szukających o niej informacji w księgozbiorze tradycyjnym, bibliotece cyfrowej, czasopismach czy bazach danych udostępnianych najczęściej na zasadzie Open Access, mogą mieć różnorakie pochodzenie. Najczęściej poszukiwania te umotywowane są na trzy sposoby:

- 1) pod kątem pochodzenia i etymologii swojego nazwiska oraz historii danej miejscowości, z której wywodzili się przodkowie;
- 2) pod kątem szukania przodków i wszelkich o nich wzmianek, tj. metryk, list osób represjonowanych itp.;
- 3) pod kątem historii ościennych krajów Polski i ich stosunków politycznych w kontekście genealogii genetycznej (choć ten rodzaj poszukiwań genealogicznych jest najrzadszy, gdyż wiedza o nim nie jest jeszcze tak powszechna).

W zależności od motywacji osoby szukającej w zasobach biblioteki interesujących ją danych, warto przedsięwziąć analogiczne trojaki ścieżki udzielenia jej „pierwszej pomocy” informacyjnej.

Poszukiwania pod kątem pochodzenia i etymologii swojego nazwiska oraz historii danej miejscowości, z której wywodzili się przodkowie

Pierwszą lekturą wartą przedstawienia początkującemu genealogowi zainteresowanemu etymologią i pochodzeniem danego nazwiska jest słownik Kazimierza Rymuta *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*⁹. Jako kolejny słownik rozwijający kwestię nazwisk może okazać się przydany *Słownik odapelatywnych nazwisk Polaków* autorstwa Lucyny Tomczak¹⁰. Jeżeli czytelnik nie znajdzie w słownikach interesującego go nazwiska, warto przedstawić mu w celu weryfikacji występowania owego nazwiska wielotomowe dzieło także autorstwa Kazimierza Rymuta – *Słownik nazwisk*

⁸ Ustawa o bibliotekach, art. 21 rozdz. 6, Dz.U. 1997 Nr 85, poz. 539 w Ustawie z dnia 27.06.1997 r. https://nimo.pl/files/articles/90/o_bibliotekach-07-17.pdf (23.05.2021).

⁹ K. Rymut, *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*, Wyd. Naukowe DWN, Kraków 2001.

¹⁰ L. Tomczak, *Słownik odapelatywnych nazwisk Polaków*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003.

współcześnie w Polsce używanych¹¹. Każdy z dziesięciu jego tomów zawiera alfabetyczny wykaz nazwisk polskich i został opracowany na podstawie materiałów Rządowego Centrum Informacyjnego PESEL z 1994 roku. Ponadto warto zapoznać się z pracami autorstwa Stanisława Rosponda na temat etymologii nazwisk, np. *Słownikiem nazwisk śląskich*¹² czy *Słownikiem nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej*¹³. Osobom, które cenią nie tylko źródła tradycyjne, warto przedstawić dwie ogólnodostępne bazy elektroniczne. Pierwsza z nich, nazwiska-polskie.pl, zawiera nazwiska w Polsce wraz z ich rozmieszczeniami. Na stronie tego portalu widoczne są litery polskiego alfabetu. W celu znalezienia interesującego nazwiska, należy kliknąć na daną literę odpowiadającą literze początkowej poszukiwanego nazwiska. Obok wybranego nazwiska widoczny jest skrót wyliczający trzy miejscowości w Polsce, w których występuje najwięcej mieszkańców o danym nazwisku. Gdy ta wiedza okazuje się niewystarczająca, warto kliknąć bezpośrednio w dane nazwisko. Wtedy widoczny jest spis wszystkich miejscowości w Polsce, w których pojawiają się aktualnie mieszkające osoby o danym nazwisku. Całość interfejsu została uzupełniona o czytelną wizualizację – mapę Polski z zaznaczonymi w formie kropek liczbą mieszkańców. Kolejną stroną internetową, za pomocą której można zweryfikować miejsce występowania/zamieszkiwania osób o określonym nazwisku tym razem na gruncie światowym, jest strona forebears.io. Po wpisaniu w okienko wyszukiwarki interesującego nazwiska, w nagłówku strony pojawia się wyjaśniona etymologia danego nazwiska, a poniżej widoczna jest mapa świata z państwami zaznaczonymi różnymi kolorami. Dany kolor odpowiada stopniowi zamieszkania danego państwa przez osoby o poszukiwanym nazwisku. Poniżej mapy widoczny jest ranking państw o największym wskaźniku występowania nazwiska. Ponadto na stronie internetowej podane jest prawdopodobne miejsce pochodzenia nazwiska, alternatywne i oboczne formy nazwiska w danym kraju, nazwiska zbliżone fonetycznie do nazwiska poszukiwanego. Warto dodać, że obie strony internetowe są darmowe. Wiele przydatnych informacji na temat pochodzenia nazwisk i historii miejscowości znajduje się również w darmowej bazie iSybisław¹⁴, która jest pokłosiem Międzynarodowego Kongresu Sławistów z 1998 roku. Jeżeli danego czytelnika interesuje historia miejscowości, z której wywodzą się osoby o danym nazwisku lub tylko

¹¹ K. Rymut, *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, t. 1-10, Polska Akademia Nauk, Kraków 1992-1994.

¹² S. Rospond, *Słownik nazwisk śląskich*, Ossolineum, Wrocław 1967-1973.

¹³ Idem, *Słownik nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej : według uchwał Komisji Ustalania Nazw Miejscowych pod przewodnictwem Stanisława Srokowskiego*, cz. 1, *Polsko-niemiecka*, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Wrocław 1951; idem, *Słownik nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej : według uchwał Komisji Ustalania Nazw Miejscowych pod przewodnictwem Stanisława Srokowskiego*, cz. 2: *Niemiecko-polska*, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Wrocław 1951.

¹⁴ <http://www.isybislaw.ispan.waw.pl/> (23.05.2021).

w niej zamieszkujące, warto przedstawić interesantowi słownik *Nazwy miejscowe Polski: historia, pochodzenie, zmiany* pod redakcją Kazimierza Rymuta, Barbary Czopek-Kopciuch i Urszuli Bijak¹⁵. Warto jednak zauważyć, że słownik obejmuje swoim zakresem tylko nazwy miejscowości leżące na terytorium obecnej Polski i nie zawiera wykazów miejscowości znajdujących się w nieaktualnych, historycznych granicach kraju. Warto wspomnieć, że dzieło to nie zostało ukończone i spis nazw miejscowości kończy się na nazwach miejscowości rozpoczynających się na Sn. Słownikiem zawierającym w swoim spisie nazwy miejscowości mogące leżeć poza granicami współczesnej Polski jest *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*¹⁶, a także *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i Innych Krajów Słowiańskich*¹⁷. Jeżeli czytelnik-genealog potrafi wskazać miejscowość, która go interesuje, wówczas warto polecić mu literaturę dotyczącą już konkretnego regionu, np. Kresy, Pomorze Zachodnie czy też odpowiadające danej miejscowości herbarze, np. *Herbarz szlachty witebskiej*¹⁸, *Herbarz szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego zwany Nomenclator*¹⁹ czy *Herbarz szlachty Prus Królewskich z XVII wieku*²⁰. Z internetowych baz danych, pomocnych przy poszukiwaniach historyczno-geograficznych, warto wymienić bazę GeoNames²¹ oraz TERYT²². Baza GeoNames zawiera dane na temat ponad 27 mln nazw geograficznych z całego świata. Do większości zawartych w nich informacji jest darmowy dostęp na zasadzie Open Access. Natomiast baza TERYT jest została stworzona przez polski Główny Urząd Statystyczny. Na interfejsie strony znajdują się pola wyszukiwania zawierające dodatkowe filtry zawężające poszukiwania według 'jednostek podziału terytorialnego' [TERC], 'miejscowości' [SIMC], 'ulic' [ULIC]. Ponadto w czwartym oknie wyszukiwawczym znajduje się instrukcja korzystania z bazy – 'Opis narzędzia'. W przypadku darmowej bazy TERYT możliwe są tylko kwerendy genealogiczne

¹⁵ *Nazwy miejscowe Polski: historia, pochodzenie, zmiany*, t. 1-14, red. K. Rymut, U. Bijak, B. Czopek-Kopciuch, Wydaw. Instytutu Języka Polskiego PAN, Kraków 1996-2017.

¹⁶ *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, t. 1-5, (wersja drukowana), red. K. Buczek, F. Sikora, Polska Akademia Nauk. Instytut Historii, Kraków 1971-2003. Od 2006 r. funkcjonuje elektroniczna edycja słownika z digitalizacją wcześniejszych tomów <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/index.php> (23.05.2021).

¹⁷ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i Innych Krajów Słowiańskich*, http://dir.icm.edu.pl/Slownik_geograficzny/ (23.05.2021).

¹⁸ F. Piekosiński, *Herbarz szlachty witebskiej*, Wyd. Heroldium, Poznań 1998.

¹⁹ W. Wijuk-Kojałowicz, *Herbarz szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego zwany Nomenclator*, W.L. Anczyc i Spółka, Kraków 1905, <https://polona.pl/item/ks-wojciecha-wiuka-kojalowicza-herbarz-szlachty-wielkiego-ksiestwa-litewskiego-zwany,NDkzMjg/5/#info:metadata> (23.05.2021).

²⁰ J. Dachnowski, *Herbarz szlachty Prus Królewskich z XVII wieku*, Polska Akademia Nauk, Kórnik 1995.

²¹ <https://www.geonames.org/> (23.05.2021).

²² https://eteryt.stat.gov.pl/eTeryt/rejestr_teryt/udostepnianie_danych/baza_teryt/uzytkownicy_indywidualni/wyszukiwanie/wyszukiwanie.aspx?contrast=default (23.05.2021).

dotyczące terytorium Polski we współczesnych granicach. Warto wspomnieć, że dla początkujących genealogów przydatne mogą okazać się także informacje geograficzne znajdujące się w Wikipedii²³. Oczywiście należy mieć świadomość, że zawarte w niej informacje nie są danymi specjalistycznymi, lecz właśnie to ten portal jest pierwszym intuicyjnym źródłem poszukiwań różnych informacji i może stanowić punkt wyjścia do pogłębionych kwerend.

Poszukiwania pod kątem przodków i danych ich dotyczących

Pierwszym, dość oczywistym krokiem, od którego należy rozpocząć poszukiwania genealogiczne, jest zgromadzenie na drodze wywiadu rodzinnego czy uporządkowania pamiątek rodzinnych informacji o wstępnych, czyli rodzicach, dziadkach, pradziadkach interesanta. Aby dane te były czytelniejsze, można sklasyfikować je w formie początkowego drzewa genealogicznego. Drzewo to można rozrysować na kartce lub skorzystać z darmowych programów komputerowych. „Standardowym formatem zapisu danych genealogicznych jest GEDCOM. Dla badacza polskiej genealogii ważne jest, aby program miał wersję polską (odczytywał polskie i inne znaki diakrytyczne). Przykłady bezpłatnych programów w wersjach polskich: Brother's Keeper, Fzip Family Tree oraz w wersjach angielskich LifeLines, GeneWeb”²⁴. Posiadając już informacje na temat daty i miejsca urodzenia czy zgonu, daty i miejsca ślubu lub chrztu, np. dziadków, można udać się do lokalnych instytucji (Urzędy Stanu Cywilnego, archiwa państwowe i kościelne) w celu zasięgnięcia szczegółowych informacji i uzyskania odpisu dokumentów. Posiadając akt urodzenia dziadków, można cofnąć się w badaniach o jedno pokolenie i znaleźć dane dotyczące pradziadków itd.

Materiały zgromadzone zarówno w archiwach domowych, jak i archiwach państwowych posiadają wiele informacji wykorzystywanych do genealogii. Na podstawie tych archiwaliów można ustalić pokrewieństwo (filiacja), powinowactwo (koicja), przynależność stanową, stan majątkowy, zawód, funkcje oraz wyznanie poszczególnych członków rodziny [...] Archiwa rodzin zawierają obok akt majątkowych i sądowych, informujących o sytuacji danej rodziny, bardzo często gotowe zestawienia genealogiczne. Mogą również zawierać informacje o poddanych chłopskich i dzierżawcach majątku²⁵.

²³ https://pl.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Strona_g%C5%82%C3%B3wna (23.05.2021).

²⁴ *Jak rozpocząć poszukiwania genealogiczne?*, <https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytkownikow/genealogia/jak-rozpocz%C4%85%C4%87-poszukiwania-genealogiczne> (23.05.2021).

²⁵ *Typy źródeł wykorzystywanych do badań genealogicznych*, <https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytkownikow/genealogia/typy-%C5%BAr%C3%B3de%C5%82-wykorzystywanych-do-bada%C5%84-genealogicznych> (23.05.2021).

Wśród materiałów zgromadzonych przez konkretne organy administracyjne, a które są bardzo przydatne z punktu widzenia badań genealogicznych, są akta metrykalne, księgi kościelne, spisy ludności, akta instytucji wymiaru sprawiedliwości, akta placówek oświatowych, akta partii i stowarzyszeń, akta kancelarii z okresu staropolskiego (Metryka Koronna, Litewska, Mazowiecka, Wołyńska), akta instytucji powołanych do badania szlachectwa (XIX w. deputacje szlacheckie i Heroldia Królestwa Polskiego)²⁶.

Najstarsze akta metrykalne w Polsce pochodzą z XVI w. Prowadzenie ksiąg metrykalnych stało się obowiązkiem wynikającym z uchwał podjętych na Soborze Trydenckim (1545-1563). Początkowo prowadzono rejestry ochrzczonych i zaślubionych, później również zmarłych. Od XVII w., proboszczowie parafii rzymskokatolickich mieli obowiązek prowadzenia pięciu kategorii ksiąg metrykalnych: ochrzczonych, bierzmowanych, zaślubionych, zmarłych oraz zawierających wykazy parafian [...]. Staropolskie akta metrykalne dostarczają informacji przede wszystkim do genealogii rodzin szlacheckich oraz mieszczańskich. Podają niewiele informacji o rodzinach chłopskich, bowiem dziedziczenie nazwisk chłopskich z pokolenia na pokolenie upowszechniło się dopiero w XIX w. Wpisy zawierały jedynie imiona i ewentualnie określenia zawodu. Wiele zmian w prowadzeniu ksiąg metrykalnych nastąpiło w okresie zaborów. Księgi stanu cywilnego stały się dokumentami o charakterze publiczno-prawnym. Ich sposób prowadzenia regulowały przepisy wprowadzone przez poszczególnych zaborców. Z czasów Królestwa Polskiego pochodzą kościelne księgi metrykalne, które były jednocześnie aktami stanu cywilnego [...]. Od 1784 r. nałożono na proboszczów parafii obowiązek prowadzenia trzech odmiennych rejestrów: urodzonych, ksiąg ślubów i ksiąg zgonów, osobno dla każdej wsi wchodzącej w skład parafii [...]. Od 1875 r. prowadzenie ksiąg metrykalnych powierzono osobnym urzędnikom, tzw. metrykantom [...]. W 1874 r. utworzono w Prusach urzędy stanu cywilnego. Urzędnikami stanu cywilnego byli burmistrzowie lub wójtowie. Sporządzali oni trzy rodzaje rejestrów: urodzeń, ślubów i zgonów [...]. W okresie międzywojennym różnorodność przepisów dotyczących sposobu prowadzenia ksiąg stanu cywilnego ujednolicano rozporządzeniami i wyrokami Sądu Najwyższego. Po II wojnie światowej dekretem z 25 IX 1945 r. wprowadzono państwową, powszechną i jednolitą w całym kraju świecką rejestrację stanu cywilnego. Na podstawie tego aktu prawnego powołano nowe organy administracji państwowej – urzędy stanu cywilnego²⁷.

Dane metrykalne z terenów, które po roku 1945 nie weszły w obecne granice RP, lecz można je zaklasyfikować do historycznych granic państwa polskiego (w szczególności z Kresów RP), mogą nie być dostępne w Urzędach Stanu Cywilnego, lecz będą znajdować się w Archiwum Zabuzzańskich. Akta te początkowo były przechowywane w Urzędzie Stanu Cywilnego Warszawa-Śródmieście, a po upływie 100 lat od wytworzenia przejmują je stopniowo Archiwum Główne Akt Dawnych. Część tych dokumentów może znajdować się ponadto w dwóch filiach Akt Zabuzzańskich – w Łodzi i we Wrocławiu.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

Warto pamiętać, że w archiwistyce istnieją dwie podstawowe zasady, zgodnie z którymi gromadzi się i porządkuje dokumenty. Są to: zasada pertynencji terytorialnej i zasada proveniencji. W uproszczeniu, pierwsza z nich oznacza, że dokumentacja wytworzona na danym terenie powinna być przechowywana na tym samym terenie [...]. Zasada proveniencji, z kolei, obli-guje archiwistów do zachowania związku przechowywanego dokumentu z wszelkimi innymi dokumentami wytworzonymi przez daną instytucję i jej komórkami organizacyjnymi²⁸.

W Polsce archiwa tworzą tzw. sieć archiwalną, na którą składają się trzy archiwa centralne (Archiwum Główne Akt Dawnych gromadzące dane metrykalne do roku 1918, Archiwum Akt Nowych gromadzące dane metrykalne po roku 1918, Narodowe Centrum Cyfrowe gromadzące materiały audiowizualne i współczesną dokumentację elektroniczną) oraz 30 archiwów regionalnych. „Trzeba jednak pamiętać, że w Polsce istnieją również inne archiwa, które nie wchodzą w skład sieci archiwalnej. Są to archiwa kościelne, społeczne i prywatne oraz państwowe archiwa wyodrębnione, w tym Centralne Archiwum Wojskowe [CAW]”²⁹. Zasoby CAW³⁰ obejmują XX-wieczną dokumentację sporządzoną przez jednostki i instytucje wojskowe, co ułatwia odnajdywanie przodków w linii męskiej.

Kolejnym źródłem ułatwiającym poszukiwania genealogiczne jest leksykon *Who is Who*, który nie posiada ujednoliconej formuły, gdyż każdy kraj tworzy swój własny leksykon biografii. Pierwsze wydanie leksykonów zawierających zbiory alfabetycznie lub tematycznie ułożonych biografii powstało w Wielkiej Brytanii w 1849 roku. Na gruncie polskim ukazuje się seria *Who is who w Polsce*³¹ (2002–2013) wydawnictwa Hübners Who is Who. Wartościowym źródłem informacji genealogicznych może okazać się również *Polski słownik biograficzny*, ukazujący się od 1935 roku³² (do tej pory opublikowano 53 tomy słownika do hasła: Toeplitz Jerzy) czy specjalistyczne słowniki biograficzne (posłów, poległych, odznaczonych). Warto wspomnieć, że prasa codzienna, a nawet książki adresowe i telefoniczne mogą stanowić uzupełniające źródło poszukiwań.

Osoby, które są bardziej zainteresowane wyszukiwaniem informacji w zasobach internetowych w celu odnalezienia danych dotyczących przodków, nie muszą nawet osobiście udać się do Urzędu Stanu Cywilnego, aby znaleźć interesujące ich dane. Według listy sporządzonej przez Cindy Howells, która od ponad 20 lat tworzy stronę zawierającą linki do najważniejszych witryn genealogicznych na świecie (tzw. Cindy's

²⁸ M. Majewski, *op. cit.*

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ <https://wbh.wp.mil.pl/pl/pages/centralne-archiwum-wojskowe-2018-08-10-4/> (23.05.2021).

³¹ *Who is Who w Polsce. Encyklopedia biograficzna z życiorysami znanych Polek i Polaków*, t. 1-2, Wyd. Hübners Who is Who, [b.m.] 2002.

³² <https://www.ipsb.nina.gov.pl/Home> (23.05.2021).

List³³), w samej tylko Polsce istnieje ich obecnie 400. Kwestia genealogicznych baz danych jest tworem dość nowym. Termin „genealogicznej bazy danych” stworzył – w oparciu o istniejącą definicję bazy danych Izabeli Rojek-Mikołajczak³⁴ – Karol Ebertowski³⁵:

Genealogiczną bazą danych powinno się określać zbiór informacji odnoszących się do wydarzeń z życia każdego człowieka, opisanych za pomocą faktów genealogicznych: podstawowych (jak imię, nazwisko oraz daty i miejsce urodzenia, ślubu i zgonu) i dodatkowych (często opcjonalnych, dobieranych przez twórcę danych) [...]. W genealogicznej bazie danych każdy fakt genealogiczny wskazuje się przez podanie: daty zdarzenia, miejsca zdarzenia, danych identyfikujących osoby w nim uczestniczące i danych identyfikujących źródło informacji³⁶.

Ponadto, jak zauważyła Małgorzata Kowalska, „bazy danych coraz częściej przejmują cechy charakterystyczne innych zasobów elektronicznych, chcąc z nimi konkurować, a granice pomiędzy bazą danych, repozytorium a biblioteką cyfrową się zacierają”³⁷.

W Polsce najbardziej znanymi bazami danych służącymi do poszukiwań genealogicznych są portale: szukajwarchiwach.gov.pl, baza-forum Polskiego Towarzystwa Genealogicznego – genealodzy.pl z podbazami geneteka.genealodzy.pl oraz geneszukaacz.genealodzy.pl. Baza Szukaj w Archiwach³⁸ powstała w 2009 roku z inicjatywy Narodowego Centrum Cyfrowego. W jej zasoby wchodzi archiwalia z systemu ZOSiA (Zintegrowany System Informacji Archiwalnej) oraz baza PRADZIAD, które są pobierane głównie z Archiwum Głównego Akt Dawnych, Archiwum Akt Nowych, Narodowego Centrum Cyfrowego i 30 oddziałów Archiwów Państwowych, a także spoza sieci archiwów państwowych³⁹. Dostęp do bazy jest całkowicie darmowy z nieograniczoną możliwością rozpowszechniania danych w niej zawartych. W oknie wyszukiwarki znajdującym się u góry strony znajduje się pole do wpisania interesującego hasła, np. nazwiska, nazwy miejscowości. Po kliknięciu na to pole rozwija się

³³ Lista autorstwa Cindy Howells, <https://www.cyndislist.com/> (23.05.2021).

³⁴ I. Rojek-Mikołajczak, *Bazy danych. Kurs dla inżynierów informatyki*, Wyd. Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2004, s. 9: „dana” (absolutny fakt zapamiętany w bazie, np. miejsce, liczba, wydarzenie itp.) i „informacja” (dana przetworzona w sposób pozwalający na podejmowanie logicznych decyzji). Następnie wymieniła cechy, którymi wyróżnia się baza danych, tj. uporządkowany zbiór danych wzajemnie ze sobą powiązanych, nieredundantnych (nadmiarowych), wspólnie kontrolowanych, integralnych i logicznie spójnych. Podkreśliła też, że baza odnosi się do pewnego ustalonego fragmentu rzeczywistości, co ogranicza krąg użytkowników”.

³⁵ K. Ebertowski, *Bazy genealogiczne jako pomoc w poszukiwaniu przodków*, „Folia Bibliologica” 2018, vol. 60, s. 187-207.

³⁶ *Ibidem*, s. 191.

³⁷ M. Kowalska, *Zasoby czasopiśmiennicze w polskich bibliotekach cyfrowych i bibliograficznych bazach danych – koegzystencja, konkurencja czy kooperacja?*, [w:] *Bibliograficzne bazy danych: kierunki rozwoju i możliwości współpracy. Ogólnopolska konferencja naukowa z okazji 10-lecia bazy danych BazTech., Bydgoszcz 27-29 maja 2009 r.*, <http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/mat19/kowalska.php> (23.05.2021).

³⁸ <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/> (23.05.2021).

³⁹ Por. K. Ebertowski, *op. cit.*, s. 199.

lista, z której można wybrać filtry zawężające pole wyszukiwania: rodzaj dokumentu (akta, plakaty i ulotki, projekty techniczne, mapy, fotografie, filmy i nagrania dźwiękowe, pradziad, pergaminowe, muzealia) oraz zakres lat (np. 1900+, 1800-1899...aż do 1399).

Kolejną bazą znajdującą się na serwerze forum Polskiego Towarzystwa Genealogicznego⁴⁰ jest Geneteka.genealodzy.pl⁴¹ oraz Geneteka.genealodzy.pl⁴². Ponadto na forum genealodzy.pl znajdują się inne liczne zakładki umożliwiające indywidualne, bezpłatne poszukiwania genealogiczne, jak: metryki, meldunkowe, archiwalia, wypadki, nekrologi, legiony 1918-1920, straty 1918-1920, polegli w I wojnie światowej, wojak, katalog zasobów metrykalnych, biblioteka kresy, biblioteki cyfrowe, katalog pomocnych linków. Ponadto osoby należące do forum chętnie i szybko odpowiadają na interesujące forumowiczów kwestie i sami nieraz pomagają odnajdywać interesantom różne, trudno dostępne metryki. W bazie geneteka.genealodzy.pl znajduje się czytelny interfejs z mapą Polski podzieloną na województwa oraz wymienione są kraje, w granicach których znajdują się dawne polskie miejscowości. Po kliknięciu na dane województwo widzimy dodatkowe okna wyszukiawcze: nazwa parafii z obszerną listą wchodzących w obręb danego województwa miejscowości oraz pole do wpisania nazwiska i imienia danej osoby i zakres interesujących nas lat. W odpowiedzi wyszukiwarki pojawiają się trzy zakładki: urodzenia, zgony, śluby, w których to znajdują się pełne opisy wraz z datami i nazwą miejscowości interesującego nas wydarzenia z życia poszukiwanej osoby wraz z zapisem imion jej rodziców, co znacznie ułatwia dalsze poszukiwania genealogiczne. Baza geneszukacz.genealodzy.pl jest połączona z bazą geneteka.genealodzy.pl, z tą jednak różnicą, że pokazuje nam statystyczne rozłożenie wyników wyszukiwania danego nazwiska na dane znalezione w pozostałych bazach, takich jak: w projekcie indeksacji nazwisk, indeksacji meldunkowych, straty żołnierzy w latach 1918-1920 itd.

Wśród zagranicznych najpopularniejszych baz danych znajdują się FamilySearch – familysearch.com⁴³ oraz MyHeritage – myheritage.com⁴⁴. Baza FamilySearch została założona w 1999 roku przez wyznawców Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich, czyli Mormonów, i oferuje bezpłatny dostęp do rekordów z całego świata. Powstała w 2003 roku baza MyHeritage oferuje tylko 14-dniową wersję próbną. Jeżeli dany użytkownik chce korzystać z danej bazy dłużej, musi wnieść odpowiednią opłatę. W jej zasobach także znajdują się połączone rekordy z baz danych instytucji metrykal-

⁴⁰ <https://genealodzy.pl/> (23.05.2021).

⁴¹ <https://geneteka.genealodzy.pl/index.php?op=gt&lang=pol&w=06mp> (23.05.2021).

⁴² <https://geneszukacz.genealodzy.pl/> (23.05.2021).

⁴³ <https://www.familysearch.org/pl/> (23.05.2021).

⁴⁴ <https://www.myheritage.pl/> (23.05.2021).

nych z całego świata. Po rejestracji w obu bazach, użytkownik ma możliwość tworzenia wirtualnego drzewa genealogicznego oraz dzielenia się nim z innymi użytkownikami.

Poszukiwania pod kątem genealogii genetycznej

W dobie rozwijających się technologii coraz większą popularność zyskują genealogiczne badania genetyczne, które „pozwalają wnioskować o pochodzeniu naszych krewnych z dalekiej przeszłości – tysiący lat. Określając haplotyp (pulę genów odziedziczoną po jednym z rodziców) określimy do jakiej haplogrupy [dana osoba] przynależy i tym samym skąd pochodzi – pochodzenie biogeograficzne”⁴⁵. Na podstawie próbki, np. z włosów, naukowcy są w stanie określić powiązania naszych markerów z markerami innych nacji z całego świata i tym samym są w stanie wskazać w stopniu procentowym, do jakiej grupy biogeograficznej przynależymy, np. do grupy mongolskiej, arabskiej, bałkańskiej. Osoby, które zdecydowały się dokonać takiego testu, mogą zaznajomić się z księgozbiorem bibliotecznym pod kątem historii krajów, w których mają przodków.

Genealogiczne bazy danych stają się łatwo dostępnym narzędziem, dzięki któremu coraz więcej ludzi stara się odpowiedzieć na pytanie o swoją tożsamość czy przynależność kulturową. Oprócz niezaprzeczalnej wartości źródeł drukowanych, dużą popularnością cieszą się materiały *reborn digital* (pierwotnie drukowane, lecz następnie zdigitalizowane, udostępnione cyfrowo) i stanowią one największy odsetek informacji udostępnionych w bazach. W związku z ciągłym rozwojem cyfryzacji powstają dokumenty będące już pierwotnie cyfrowe (*born digital*) – tzw. naturalne dokumenty elektroniczne, lecz stanowią one najmniejszy odsetek danych przeglądanych przez genealogów-pasjonatów. Coraz więcej instytucji kultury udostępnia materiały archiwalne dotyczące osób czy miejsc. Także w placówce biblioteczej świadczą usługi z zakresu nauki i kultury niezbędna jest pomoc wykwalifikowanych pracowników, którzy będą w stanie odpowiedzieć na pytania użytkowników dotyczące genealogii – jednej z nauk pomocniczych historii.

Bibliografia

Opracowania książkowe

Dachnowski J., *Herbarz szlachty Prus Królewskich z XVII wieku*, Polska Akademia Nauk, Kórnik 1995.
Ebertowski K., *Bazy genealogiczne jako pomoc w poszukiwaniu przodków*, „Folia Bibliologica” 2018, vol. 60, s. 187-207.

⁴⁵ *Badania DNA na pochodzenie – testy DNA na pochodzenie*, <https://www.genetico.pl/genealogia.html> (23.05.2021).

- Le Goff J., *Historia i pamięć*, tłum. A. Gronowska, J. Stryczyk, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.
- Nazwy miejscowe Polski: historia, pochodzenie, zmiany*, t. 1-14, red. K. Rymut, U. Bijak, B. Czopek-Kopciuch, Wyd. Instytutu Języka Polskiego PAN, Kraków 1996-2017.
- Nora P., *Między pamięcią a historią: Les lieux de memoire*, tłum. M. Borowski, M. Sugiera, „Didaskalia: Gazeta Teatralna” 2011, 18 (105), s. 20-27.
- Nora P., *Między pamięcią a historią: Les Lieux de Mémoire*, tłum. P. Mościcki, „Archiwum” 2009, nr 2, s. 4-12.
- Piekosiński F., *Herbarz szlachty witebskiej*, Wyd. Heroldium, Poznań 1998.
- Prinke R.T., *Poradnik genealoga amatora*, Wyd. Polonia, Poznań 1992.
- Raczyńska-Kruk M., *Prywatne geografie. Fenomen poszukiwań genealogicznych we współczesnej Polsce jako przyczynek do studiów nad oddolnymi strategiami percepcji przestrzeni*, „Konteksty Społeczne” 2019, t. 7, nr 2 (14), s. 18-29.
- Rojek-Mikołajczak I., *Bazy danych. Kurs dla inżynierów informatyki*, Wyd. Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2004.
- Rospond S., *Słownik nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej: według uchwał Komisji Ustalania Nazw Miejscowych pod przewodnictwem Stanisława Srokowskiego*, cz. 1: *Polsko-niemiecka*, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Wrocław 1951.
- Rospond S., *Słownik nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej: według uchwał Komisji Ustalania Nazw Miejscowych pod przewodnictwem Stanisława Srokowskiego*, cz. 2: *Niemiecko-polska*, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Wrocław 1951.
- Rospond S., *Słownik nazwisk śląskich*, Ossolineum, Wrocław 1967-1973.
- Rymut K., *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*, Wyd. Naukowe DWN, Kraków 2001.
- Rymut K., *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, t. 1-10, Polska Akademia Nauk, Kraków 1992-1994.
- Tomczak L., *Słownik odaplatywnych nazwisk Polaków*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003.
- Who is Who in Polsce. Encyklopedia biograficzna z życiorysami znanych Polek i Polaków*, t. 1-2, Wyd. Hüblers Who is Who, [b.m.] 2002.

Netografia

- Badania DNA na pochodzenie – testy DNA na pochodzenie*, <https://www.genetico.pl/genealogia.html> (23.05.2021).
- Jak rozpocząć poszukiwania genealogiczne?*, <https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytkownikow/genealogia/jak-rozpocz%C4%85%C4%87-poszukiwania-genealogiczne> (23.05.2021).
- Kowalska M., *Zasoby czasopiśmiennicze w polskich bibliotekach cyfrowych i bibliograficznych bazach danych – koegzystencja, konkurencja czy kooperacja?*, [w:] *Bibliograficzne bazy danych: kierunki rozwoju i możliwości współpracy. Ogólnopolska konferencja naukowa z okazji 10-lecia bazy danych BazTech.*, Bydgoszcz 27-29 maja 2009 r., <http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/mat19/kowalska.php> (23.05.2021).
- Majewski M., *Genealogia – krótki poradnik dla niewtajemniczonych*, Nieskończenie Niepodległa Polska 1926 – Ludzie. Portret zbiorowy II RP, <http://nieskonczenieniepodlegla-ludzie.pl/blog/27> (23.05.2021).
- Polski słownik biograficzny*, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/Home> (23.05.2021).
- Poznan Project, <http://poznan-project.psnec.pl/> (23.05.2021).
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i Innych Krajów Słowiańskich*, http://dir.icm.edu.pl/Sownik_geograficzny/ (23.05.2021).

Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu, t. 1-5, (wersja drukowana), red. K. Buczek, F. Sikora, Polska Akademia Nauk. Instytut Historii, Kraków 1971-2003, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/index.php> (23.05.2021).

Typy źródeł wykorzystywanych do badań genealogicznych, <https://www.archiwa.gov.pl/pl/dla-uzytkownikow/genealogia/typy-%C5%BAr%C3%B3de%C5%82-wykorzystywanych-do-bada%C5%84-genealogicznych> (23.05.2021).

Ustawa o bibliotekach, art. 21 rozdz. 6, Dz.U. 1997 Nr 85, poz. 539 w Ustawie z dnia 27.06.1997 r., https://nimoz.pl/files//articles/90/o_bibliotekach-07-17.pdf (23.05.2021).

Wijuk-Kojałowicz W., *Herbarz szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego zwany Nomenclator*, W.L. Anczyc i Spółka, Kraków 1905, <https://polona.pl/item/ks-wojciecha-wiiuka-kojalowicza-herbarz-szlachty-wielkiego-ksiestwa-litewskiego-zwany,NDkzMjg/5/#info:metadata> (23.05.2021).

Bazy danych

Centralne Archiwum Wojskowe, <https://wbh.wp.mil.pl/pl/pages/centralne-archiwum-wojskowe-2018-08-10-4/> (23.05.2021).

Geneteka, <https://geneteka.genealodzy.pl/index.php?op=gt&lang=pol&w=06mp> (23.05.2021).

Cyndi's List, <https://www.cyndislist.com/> (23.05.2021).

FamilySearch, <https://www.familysearch.org/pl/> (23.05.2021).

Genealodzy, <https://genealodzy.pl/> (23.05.2021).

Geneszkacz, <https://geneszkacz.genealodzy.pl/> (23.05.2021).

GeoNames, <https://www.geonames.org/> (23.05.2021).

iSybislav, <http://www.isybislav.ispan.waw.pl/> (23.05.2021).

MyHeritage, <https://www.myheritage.pl/> (23.05.2021).

Szukaj w Archiwach, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/> (23.05.2021).

TERYT, https://eteryt.stat.gov.pl/eTeryt/rejestr_teryt/udostepnianie_danych/baza_teryt/uzytkownicy_indywidualni/wyszukiwanie/wyszukiwanie.aspx?contrast=default (23.05.2021).

Wikipedia, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Strona_g%C5%82%C3%B3wna (23.05.2021).

BIBLIOTEKI NAUKOWE I INSTYTUCJE KULTURY JAKO MIEJSCA KWEREND GENEALOGICZNYCH. PORADNIK W ŚWIADCZENIU USŁUG INFORMACYJNYCH NA TEMAT MATERIAŁÓW DO BADAŃ NAD GENEALOGIĄ

Streszczenie

Badania genealogiczne stają się coraz bardziej popularnym hobby i zarazem sposobem na odpowiedzenie sobie na pytanie „skąd przychodzimy?”. W czasach wzmożonej dostępności źródeł cyfrowych, coraz większa liczba genealogów rodzinnych – amatorów ma możliwość poszukiwania swoich przodków. W związku z tym, że osoby czyniące kwerendy genealogiczne stają się także coraz częstszymi gośćmi bibliotek naukowych, artykuł ten stanowi odpowiedź na ten fenomen pod kątem świadczenia usług informacyjnych przez bibliotekarzy. W artykule podjęto kwestie historii badań genealogicznych w Polsce, trojaki podział umotywowania kwerend genealogicznych przez pasjonatów historii swojej rodziny, a także poradnik dla bibliotekarzy z wykazem źródeł istotnych dla czytelnika poszukującego informacji na temat genealogii swojej rodziny z podziałem na tradycyjne i elektroniczne bazy danych.

Słowa kluczowe: genealogia, biblioteka naukowa, instytucje kultury, genealogiczne bazy danych, informacja naukowa

SCIENTIFIC LIBRARIES AND CULTURAL INSTITUTIONS AS A PLACES
FOR GENEALOGICAL SEARCHES. A GUIDE TO SCIENTIFIC INFORMATION SERVICES
ON GENEALOGY RESEARCH MATERIAL

S u m m a r y

Genealogy research is becoming an increasingly popular hobby and a way to answer the question “where do we come from?”. In times of increased availability of digital sources, an increasing number of amateur family genealogists have the opportunity to search for their ancestors. Due to the fact that people doing genealogical searches are also becoming more and more frequent guests of scientific libraries, this article is a response to this phenomenon in terms of providing information services by librarians. The article deals with the history of genealogical research in Poland, the threefold division of motivating genealogical queries by enthusiasts of family history, as well as a guide for librarians with a list of sources important for readers looking for information on the genealogy of their family, divided into traditional and electronic databases.

Keywords: genealogy, scientific library, cultural institutions, genealogical databases, scientific information